

'BLOEMEN EN GRANATEN' BEVRIJDINGSVERHAAL

De expositie 'Bloemen en granaten' in het museum Jan Heestershuis sluit aan bij de herdenking van de bevrijding van het zuiden van Nederland, nu zeventig jaar geleden. Operatie Market Garden en de gevechten op Hell's Highway waren nodig om de Duitse bezetter te verdrijven. De expositie loopt door tot de dag dat het 70 jaar geleden is dat Schijndel bevrijd werd: 26 oktober. De herdenking werd onder andere gevierd met een grootscheepse optocht van militaire voertuigen en veteranen vanuit het zuiden van Brabant via Eindhoven, Sint Oedenrode en Veghel naar Nijmegen, net zoals het Tweede Britse leger in 1944 opstoomde naar de brug over de Rijn in Arnhem. Dat ging destijds gepaard met vele bittere gevechten tussen de geallieerden en de Duitsers, met name in Eerde. Schijndel had tijdens de zes granaatweken veel te lijden; het centrum van Schijndel werd in puin geschoten. Schilderijen en tekeningen van Jan Heesters, Dorus van Oorschot en anderen getuigen daarvan op de expositie. Hieronder geef ik een impressie van de oorlogshandelingen die rond Eerde plaatsvonden,- het gezin van mijn grootouders was er getuige van.

□ Bevrijd ?

Tijdens de vijftigjarige herdenking van de bevrijding in 1994 vertelde ik iets over de oorlogstaferele aan mijn kersverse brugklassers, aan wie ik toen wiskundeles gaf. Ze wisten nog maar weinig van wat zich in hun woonplaatsen Veghel, Schijndel en Sint Oedenrode had afgespeeld, maar waren wel zeer geïnteresseerd. Ik concentreerde mijn verhaal rond Eerde, dat in 1944 midden in de frontlinie lag.

Het begon allemaal zo mooi. Op zondagmiddag 17 september is de hemel blauw en schijnt een heerlijk zonnetje boven de Meierij. Die dag denkt iedereen in Schijndel en omgeving dat de oorlog voorbij is, eindelijk, na vier zware jaren. Dat valt echter bitter tegen. In het begin van de middag turen vrijwel alle inwoners van Schijndel en Eerde naar de hemel, waar talloze vliegtuigjes zijn verschenen. Er vallen voorwerpen in diverse kleuren uit. Verdraaid, het zijn parachutes, en niet zo weinig ook! Aan de groene dwarrelen soldaten omlaag: de bevrijders! De mensen zwaaien en zijn uitzinnig van vreugde. Met de witte en rode parachutes komen voedsel, medicijnen en wapens naar beneden. In het gebied nabij de molen van Eerde, op een paar honderd meter afstand van waar mijn grootouders en hun kinderen het ongelooflijke tafereel gadeslaan, komen honderden Amerikaanse parachutisten naar beneden. Iedereen snelt naar de molen, waar de bevrijders warm onthaald worden. De zwaar beladen Amerikanen van de 501ste Airborne-divisie delen chocola, kauwgom en sigaretten uit. De mensen denken dat ze bevrijd zijn!

Gerrit, de negentienjarige onderduiker in het gezin van mijn grootouders, klimt langs de muur van de molen omhoog en ziet boven op de molen een zwaar gewonde parachutist liggen. De pechvogel zal zijn ongelukkige val niet overleven. Bij de molen in Eerde wordt nog ieder jaar een herdenking gehouden en elk jaar weer danken de veteranen de inwoners voor hun hulp, vriendelijkheid en gastvrijheid. Dit jaar was zelfs de ambassadeur van de VS aanwezig.

□ **Op naar de brug in Veghel**

Gerrit is rond “Dolle dinsdag” (5 september, een paar weken eerder) bij een nachtelijke actie van het ondergrondse verzet betrokken geweest. Met een pistool stond hij op de uitkijk, terwijl verzetsmensen de spoorrails, vlakbij de boerderij van mijn grootouders, loswrikten en in de sloot kieperden. Ze wisten dat binnen enkele uren een trein met door de Duitsers gestolen goederen zou passeren. Na de sabotagedaad lag Gerrit met bonzend hart op bed, en hoorde hij hoe de trein met donderend geraas ontspoorde. Duitse officieren reageerden zich vloekend af. “Scheisse! Schweinhunden!” De volgende ochtend bleek de trein, op weg naar Duitsland, vol te zitten met gestolen fietsen, radio’s en andere goederen.

Nadat de paratroepers op 17 september geland zijn, verzamelen ze zich rondom de Eerdse molen, klaar om op te rukken naar de brug over de Zuid-Willemsvaart in Veghel. Die dient zo snel mogelijk bezet te worden. De Duitsers moeten niet de kans krijgen om hem op te blazen. Dat zou een enorm oponthoud betekenen voor het Tweede Britse leger, dat vanuit Eindhoven via Sint Oedenrode naar Veghel oprukt. Gerrit krijgt een geweer in zijn handen gedrukt en de pastoor – de verzetsleider! – geeft hem de opdracht zich bij de militairen te voegen en hen zo snel mogelijk naar de brug te gidsen. Niet ongevaarlijk, want overal kunnen Duitsers opduiken om de colonne, die nu in ganzenpas in beweging komt, dat wil zeggen de ene soldaat achter de andere, aan te vallen. Mijn moeder en haar zus hebben zich langs de weg opgesteld met grote manden appels en peren, die ze juist die week in hun boomgaard geplukt hebben. De parachutisten nemen het fruit dankbaar aan. Het is een van de taferelen die Trudy Broos in 1994 in brons heeft vereeuwigd op het toen onthulde oorlogsmonument in Sint Oedenrode. Soms duiken de militairen snel een droge sloot in, wanneer ze verdachte geluiden horen. Ze komen echter zonder kleerscheuren bij de Veghelse brug over de Zuid-Willemsvaart aan. Gerrit, vooraan in de colonne, ziet in de verte een Duitse tank de brug passeren richting het centrum van Veghel. De schrik slaat om zijn hart. Maar de Amerikaanse parachutisten kunnen zonder enige Duitse weerstand de brug bezetten. Daarna trekken ze verder op naar het centrum, waar wel wordt gevochten en geschoten. Gerrit zoekt dekking in een sloot. Nadat enkele Duitse soldaten gesneuveld zijn, slaan alle Duitsers op de vlucht richting Uden. De Amerikanen kiezen villa Klondike (tegenover de huidige boekhandel Bek) als hoofdkwartier in Veghel. Gerrit keert ’s avonds ongedeerd terug naar zijn onderduikadres in Eerde. Veghel is definitief bevrijd, maar Schijndel en Eerde nog lang niet.

□ **Zware gevechten nabij de Vlagheide**

Op maandag 18 september wordt Eindhoven bevrijd door het Britse leger, dat nu probeert op te rukken richting Veghel, langs de Corridor tussen Sint Oedenrode en Veghel, een deel van wat later vanwege de felle gevechten ‘Hell’s Highway’ zou gaan heten. De

Amerikanen hebben inmiddels hun hoofdkwartier opgeslagen in de boerderij van mijn grootouders, die daarom met hun kinderen geëvacueerd zijn naar familie in Zijtaart. Twee volwassen zonen en Gerrit blijven in Eerde, dat oorlogsgebied is geworden, nu er Duitsers zijn opgedoken om terug te slaan.

Eveneens op maandag 18 september rijden Amerikanen een wagen vol munitie het erf op van het hoofdkwartier in Eerde. Een Duitse sluipschutter in een greppel krijgt dat in de gaten en manoeuvreert zich behendig richting munitiewagen. Met zijn antitank-pantservuist schiet hij op de wagen. Een voltreffer! Met hels lawaai explodeert alle munitie. De boerderij, algemeen beschouwd als een van de mooiste van Eerde, brandt tot de grond toe af. Gerrit en mijn ooms blijven gelukkig ongedeerd.

Op dinsdag 19 september bereikt ook de voorhoede van het Britse leger Veghel.

De volgende dagen proberen de Duitsers de Corridor vanuit Eerde te veroveren om een bres te slaan in het langgerekte Britse leger. Op vrijdag 22 september, ‘Black Friday’, lukt dat. Nabij Logtenburg en de Koevingse molen bezetten de Duitsers de Corridor en brengen het Britse leger tot stilstand. Dezelfde dag nog weten de Engelsen en Amerikanen het gebied te heroveren. Op zondag 24 vallen Duitse tanks opnieuw aan vanuit Wijbosch en de ‘Eerdse bergen’, de zandduinen nabij de huidige Vlagheide. Er wordt heftig gestreden. Tussen de Amerikanen van de 501ste divisie ‘Geronimo’ en de Duitsers vinden zelfs man-tot-man gevechten plaats in de zandduinen en tussen de dennenbomen. Wie daar nu wandelt, ervaart enkel een vredige stilte, hooguit verstoord door de schreeuw van een Vlaamse Gaai. Deze vrede moest destijds echter met veel bloedvergieten worden bevochten.

De Koevingse molen brandt volledig af. Het Britse leger wordt op Hell’s Highway wederom tot staan gebracht en kan pas op dinsdag 26 september verder, wanneer de Duitse troepen rond de Vlagheide voorgoed uitgeschakeld zijn. In deze dagen krijgt ook het centrum van Schijndel een aantal voltreffers te verwerken. Door deze en andere tegenslagen op Hell’s Highway arriveert het Britse leger veel te laat in Nijmegen. Nederland boven de rivieren wordt voorlopig niet bevrijd en gaat een verschrikkelijke hongerwinter tegemoet. Voor Schijndel duurt het in totaal zes weken, de zogenaamde granaatweken, waarin doden en gewonden vallen en grote vernielingen in het centrum worden aangericht, voordat de bevrijding eindelijk een feit is.

□ **50-jarige herdenking in Eerde**

Op zondagochtend 18 september 1994 vindt nabij de Eerdse molen en het Airborne-monument de vijftigjarige herdenking plaats van de gevechten, die hier destijds plaatsvonden. Samen met mijn zoontje van zes ben ik er getuige van. Er worden kransen gelegd en speeches gehouden. Ik knoop een gesprek aan met een veteraan uit Pennsylvania, George Hash, een lange man die destijds in Son was gedropt. Trots licht hij alle speldjes op zijn zwarte pet toe. Mijn zoontje krijgt een ‘klepper’ cadeau,

waarmee de Amerikanen elkaar tijdens de bevrijding van Normandië in het donker lokaliseerden. George Hash had ook gevochten in de Ardennen en later in Duitsland, vertelt hij, het vechten hield nooit op.

Een andere veteraan verbergt angstvallig zijn naamplaatje op zijn jas; hij schaamt zich voor zijn Duitse naam: Werner Meier. We maken een praatje en hij geeft me zijn visitekaartje. Zijn ouders waren vanuit Duitsland naar Amerika geëmigreerd, toen hij nog maar tien was... Op de laatste herdenking, woensdag 17 september j.l.,

vertelden Amerikanen uit New York me, dat Werner Meier twee jaar geleden was overleden.

De veteranen blijken in 1994 nog even gul te zijn als destijds. Mijn zootje krijgt van alles: Amerikaanse vlaggetjes, kauwgom, spelletjes, pennen en een wiskundeset, met daarin passer, driehoek en gradenboog. De cirkel is daarmee rond: de herdenking van de bevrijding in 1994 begon wat mij betreft in mijn wiskundeles en eindigde met deze wiskundeset!

Jan Geerts

UIT EIGEN BEZIT: GERTRUDIS VAN NIJVEL

□ *Sint Gertrudis van Nijvel*

In de nalatenschap van Jan Heesters zijn meerdere heiligenbeelden. Een ervan is een beeld van de heilige Gertrudis. Het beeld is tevens een reliekhouders. In haar borst is een kleine holte, afgedekt met een glazen plaatje, waarin de reliek opgeborgen is.

*Heilige Gertrudis,
18^e eeuw, gepolychromeerd lindehout*

Relieken of relikwieën zijn stoffelijke resten van heiligen die vereerd werden en worden, deze heilige resten beschermen en genezen en brengen de gelovige dichter bij God. Aanvankelijk werden relieken alleen in een altaar bewaard maar daarna ontwikkelde zich het gebruik om gedeelten van gebeente of kleding van heiligen in losse reliekhouders te bewaren. De eerste houders met relikwieën waren eenvoudig van vorm, ronde doosjes of doosjes in de vorm van een kruis met een schuif- of klapdeksel. In de 10^e eeuw intensiverde de heiligencultus in het westen. In de Byzantijnse kerk daarentegen verdween na het schisma van 1054 de aandacht voor relieken en werd deze vervangen door de devotie voor geschilderde iconen. In het westen steeg de behoefte om de nieuw verworven relieken met eigen ogen te kunnen zien. De belangrijkste relieken werden daarom steeds vaker voor iedereen zichtbaar, bijvoorbeeld in een edelmetalen schrijn op of bij het altaar, geplaatst. Soms werden de relieken in processies megedragen in speciale houders. Ook voor persoonlijke devotie werden relieken bewaard en omdat het vaak heel kleine doch kostbare

resten betrof, werden soms oogstrelende reliekhouders gemaakt. Om de relieken ook echt te kunnen zien werd er glas voor de resten geplaatst. Jan Heesters bezat ook twee reliekhouders. Ze zijn vervaardigd van lindehout, verguld, 64 cm hoog en staan voor het raam in de kamer en suite van het museum. Overigens zijn in elke katholieke kerk in principe nog steeds relieken aanwezig.

□ *Heilige Gertrudis*

Gertrudis of Geertruida wordt geboren in het jaar 628, als dochter van de adellijke hofmeier Pippijn van Landen, de stamvader van de Karolingers. Pippijn sterft twintig jaar later. De jonge Gertrudis wijst een huwelijk met een hoge edelman af. Moeder Ida sticht dan op aanraden van de bisschop zowel een mannen- als een vrouwenklooster op het landgoed Nijvel, in Waals Brabant op enige afstand van Brussel. Ida benoemt haar dochter tot eerste abdis en wordt zelf een eenvoudige zuster onder haar leiding. Het is een heilige familie, haar vader, moeder, broer en zus worden allen als heilig ofwel zalig vereerd. Vanaf de kerk van Nijvel, een van de mooiste Romaanse bouwwerken in België, wordt nog ieder jaar een ommegang gehouden: de Tour de Sainte Gertrude. In Nederland zijn de plaatsen Geertruidenberg en Sint Geertruid in Zuid-Limburg naar haar genoemd.

□ *Abdis*

Geertruid was een bijzondere abdis, ze was geletterd en had een grondige kennis van de bijbel en de kerkvaders. Om het niveau van haar zusters te verhogen liet ze drie Ierse monniken overkomen die hen bijschoolden in Bijbelkennis, liturgie en in schone kunsten. Haar klooster werd het eerste vrouwenklooster met een bibliotheek. Om voor het convent een financiële basis te hebben richtte ze een spinnerij, een weverij en een borduuratelier op, waar misgewaden vervaardigd werden en verfraaid. Een gedeelte van de inkomsten gebruikte ze voor het laten overblijven van pelgrims, die één nacht gratis mochten slapen in het convent, wat weer goed was voor de

economie van Nijvel. De jonge Gertrudis stond tot ver over de grenzen bekend als een goede abdis met zorg voor armen en zwakkeren en stond bekend om haar naastenliefde en deugdzaamheid. Ze bouwde kerken, scholen, gasthuizen en kapelletjes en leidde een leven van boetedoening en gebed. 's Nachts concentreerde Gertrudis zich op haar innerlijk leven. In 659 stierf ze uitgeput, pas 31 jaar oud. Haar naamfeest is 17 maart.

□ **Verering**

Op het enige terrein waarop een vrouw zich in de middeleeuwen kon ontplooiën, de religie, blonk ze uit en na haar dood kwam een spontane verering van het volk voor Gertrudis op gang. Van een typische heilige van de adel werd ze een echte heilige van het volk. In de lage landen was het christendom nog niet overal verbreid en er ontstond zoals overal een vermenging met de oude mythologie. Zo kreeg ze ook eigenschappen toegeschreven van de Germaanse godin Freya. Als opvolger van deze godin van de dood werd ze zo ook de patrones van de stervenden.

□ **Sint Geertensminne**

In de literatuur komt ze pas eeuwen na haar dood voor. De Rijmkroniek van Melis Stoke uit de 13^e eeuw vertelt hoe graaf Floris V aan de vooravond van de roemruchte moord door zijn eigen edelen gebroederlijk een roemer wijn dronk op *sinte Gherde minne* met nota bene heer Gijsbrecht van Aemstel die daags daarna *verrader fel* zou blijken. Dit drankritueel gaat terug op de legende die vertelt over de door Gertrudis afgewezen ridder. Met een heildronk nam ze afscheid van hem. De man bleef verliefd en probeerde van alles om haar als nog als vrouw te krijgen. Omdat ze het kloosterleven boven hem verkoos, verkocht hij zijn ziel aan de duivel. Zeven jaar later kwam de duivel zijn ziel halen. Door Geertruida's heildronk had de duivel echter geen macht meer over zijn ziel: hij werd door Gertrudis van de ondergang gered. Zo ontstond het ritueel van Sint-Geertensminne: een heildronk op vertrekkende reizigers en pelgrims voor een goede reis en behouden terugkeer. Deze heil- en afscheidsdronk ging men vervolgens ook op de doden toepassen voor hun reis naar het eeuwig leven. In 1950 schrijft Antoon Coolen het toneelstuk *Sint Geertenminne* dat in het openluchttheater de Kersouwe werd opgevoerd.

□ **Beschadigd beeld**

Het houten beeld van Gertrudis in ons museum is 31 cm hoog en staat op een achtkantige sokkel. Het beeld is gepolychromeerd. Ze draagt een zwart met gouddraad versierd habijt met zwarte of witte bovensluiser. Omdat zij al op 12-jarige leeftijd de gelofte van kuisheid aflegde, heeft ze soms een witte lelie als symbool van onschuld in haar hand en ligt de kroon, ten teken van haar koninklijke afkomst, aan haar voeten. Ze wordt ook wel afgebeeld als kanunnikes. In het Museum Jan Heestershuis is het een boek dat ze in haar hand houdt ten teken van haar geleterdheid. Aan haar voeten bevinden zich altijd een of meer muizen. Soms kruipen deze tegen haar habijt of abdissestaf omhoog, soms zitten ze op haar boek. Helaas is het beeld in het museum enigszins beschadigd en zijn de muis of muizen niet (meer) aanwezig.

□ **Dood**

De muis zou staan voor de duivel die in de gedaante van een muis tevergeefs probeerde Gertrudis tot ongeduld of woede te brengen maar zou ook kunnen staan voor de duivel die overal binnendringt. Er zijn verhalen dat de zusters na haar dood met haar lichaam door het klooster trokken en zo alle muizen verjoegen maar Gertrudis zou misschien ook tijdens haar leven al een muizenplaag bedwongen hebben. Het kan ook zijn dat de muizen de zielen van de overledenen symboliseren die eerst bij haar langs gaan. Men geloofde dat de ziel na het verlaten van het lichaam de eerste nacht bij Sint Geertrui bleef, de tweede bij de aartsengelen en in de derde nacht tenslotte naar de plaats die voor de ziel was voorbestemd: hemel, hel of vagevuur.

□ **Nijvel**

Wij kennen de plaats Nijvel misschien beter door de Bende van Nijvel, een aantal misdadigers in België die opereerden in de jaren 1982-1985. Bij hun misdaden vielen 28 doden en ruim 40 gewonden. Ze zijn niet opgepakt en hun motieven zijn tot op de dag van vandaag niet bekend. Men verdenkt hen van politieke motieven omdat de buit relatief gering was, maar dit is nooit bewezen. En deze daden staan dan weer lijnrecht tegemover die van hun plaatsgenoot, Gertrudis van Nijvel waarvan het beeld als reliekhouder in de hoekkast in het atelier van Jan Heesters prijkt.

Anne-Marie Cornelissen

A G E N D A & W E T E N S W A A R D I G H E D E N

Museum Jan Heestershuis 073 - 54 92276

Pompstraat 17, 54 81 BL Schijndel

openingstijden: dinsdag t/m zondag 13.00 uur -17.00 uur.

- ❖ **6 juli – 26 oktober Bloemen en granaten** binnen in het Jan Heestershuis
- ❖ **21 september – 7 december Marti de Greef** in de Museumtuin
- ❖ **13 oktober: Lezing in het Napoleonskerkje: Dr. L. Van de Haterd: Jan Engelman en Hendrik**

Wiegersma, een vriendschap tussen twee verzamelaars

- ❖ Het feminisme in de taal moet een halt worden toegevoerd: het bedrijf en haar statuten; het plein met haar bomen!
- ❖ *Met dank aan onze sponsors:*
  - *De Mooi Schijndel krant*
  - *Restauratie-atelier Jos van Extel*
  - *Frans van de Heuvel, lijstenmaker*